

**DiSTOPIK ROMANLARIN GENÇLİK EDEBİYATINDAKİ YERİ
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME****Hakan İSKENDER¹****ÖZ**

Günümüzde gençlik edebiyatının tanımı ve nitelikleri üzerine farklı yaklaşımlar ve tartışmalar olduğu görülmektedir. Bu farklı tanımlama çabaları günümüze değin sürerken gençlik edebiyatı sahasında en dikkat çeken değişimlerden birisi 21. yüzyıldan itibaren yaşanmaya başlamıştır. Karanlık temaları ve güçlü başkahramanlarıyla distopik romanlar bütün dünyada genç okur kitlesini yoğun bir şekilde kendisine çekmiştir. Bu çalışmada son yıllarda giderek artan bir okur kitlesi edinen distopik romanların gençlik edebiyatındaki yeri üzerine bir değerlendirme yapılmış ve Türk gençlik edebiyatından seçilen iki romanın içerdiği distopik unsurlar incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde gençlik edebiyatının temel nitelikleri üzerinde durulmuştur. Gençlik edebiyatı kavramının kapsamı ve niteliklerine ilişkin bir tanım geliştirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra gençlik edebiyatının tarihi üzerine kısa bir değerlendirme gerçekleştirilmiş ve Türk gençlik edebiyatının gelişim sürecine göz atılmıştır. Ardından distopik gençlik romanlarının belli başlı temaları ve genç okurlar için değeri üzerinde durulmuştur. "Işın Çağı Çocukları" ve "Kapiland'ın Kobayları" romanlarındaki distopik unsurlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik edebiyatı, distopya, distopik romanlar.

**AN EVALUATION ON THE POSITION OF DYSTOPIAN NOVELS IN
YOUNG ADULT LITERATURE****ABSTRACT**

Today there are different approaches toward and discussions on the definition and characteristics of young adult literature. Although efforts to produce different definitions have continued until today, one of the most notable changes in young adult literature has begun to emerge from 21st century onward. Dystopian novels with dark themes and strong protagonists have intensely appealed to young readers all over the world. The study presents an evaluation of the position of dystopian novels in young adult literature as they have recently attracted a gradually increasing readership. The study also examines the dystopian elements of two novels chosen from the Turkish young adult literature. The first part of the study deals with the basic

¹ Doktora öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü, hiskender82@gmail.com

*characteristics of young adult literature. There is an attempt to develop a definition of the young adult literature that incorporates the scope and nature of the concept. The study later provides a brief overview of the history of young adult literature and reviews the development process of Turkish young adult literature. It also focuses on the main themes of dystopian novels and their value for young readers. The study finally examines the dystopian elements in two novels, namely *Işın Çağı Çocukları* and *Kapiland'ın Kobayları*.*

Keywords: *Young adult literature, dystopia, dystopian novels.*

Giriş

Gençlik edebiyatında distopik romanların yeri üzerine bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle araştırmanın genel çerçevesini oluşturan “gençlik edebiyatı” kavramının üzerinde durulmalıdır. Literatürde gençlik edebiyatını farklı açılardan ve farklı yaş grupları üzerinden tanımlama çabaları olduğu görülmektedir. Sayın (1987’den akt. Dilidüzgün, 1996: 22)’a göre yalnızca gençlik için üretilen kitaplar değil, ister kendi edebiyatımızdan ister dünya edebiyatından olsun gençliğin alımlama koşullarını, beklentilerini, belirli bir ölçünün dışında zorlamayan, zorlamadığı için de zevk veren, severek okunan kitaplar gençlik edebiyatını oluşturmaktadır. Bean ve Moni (2003: 638)’ye göre çağdaş gençlik edebiyatı toplumsal çatışmalar ve açmazlar üzerine benzersiz bir bakış açısı sunarak 12-20 yaşları arasındaki okurlara hitap eder. Nilsen ve Donelson (2009: 3) ise gençlik edebiyatı olarak yaklaşık 12-18 yaş arasındaki okurların boş zamanlarında veya okul ödevleri için okudukları eserlere gönderme yapmaktadır. Wadham ve Ostenson (2013: 4)’a göre gençlik edebiyatı, tamamen ergen (adölesan) bakış açısını yansıtan ve ağırlıklı olarak aynı okura pazarlaması yapılan eserlerdir. Yurtdışı literatürde “young adult” denilen gençlik edebiyatının çocukluk ve yetişkinlik arasındaki geçiş dönemi olan ergenlik çağını işaret ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Nilsen ve Donelson (2009: 3-4)’un da dikkat çektiği gibi ergen edebiyatı (adolescent literature) yerine young adult / gençlik edebiyatı kavramının kullanılmasının temel gerekçesi ise ergen kavramına kültürel olarak yüklenen birtakım olumsuz çağrışımlardır.

Cart (2008)’a göre hem gençlik hem de edebiyat kavramlarının kültür ve toplum gibi değişen dinamik bir yapısı mevcuttur. 1960’ların sonunda ilk defa yaygın bir kullanım alanı bulduğunda gençlik edebiyatı kabaca 12-18 yaş arasındaki okurların

Distopik Romanların Gençlik Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

yaşadıkları sorunlara hitap eden gerçekçi bir kurmacaya işaret ediyordu. Günümüzde yapılan araştırmalar sonucunda ise Cart (2010) insan beyninin gelişme sürecinin yirmili yaşların ortasına kadar sürdüğünü belirterek gençlik edebiyatı tanımının 25 yaşına kadar uzanan zaman dilimini içermesi gerektiğini belirtir. Ayrıca edebiyat sahasında sürekli olarak geleneksel tanımların ötesine uzanan farklı biçimlerin ortaya çıkması ve özellikle görsel iletişimin gelişmesiyle birlikte grafik romanların, çizgi romanların, resimli kitapların vb. kendisine önemli yer açmasının da tanımın dinamik yapısı üzerindeki etkisine dikkat çeker.

Gençlik edebiyatının üzerine konuşmak ve ona bir tanım belirlemek çocuk veya yetişkin edebiyatına ilişkin benzer bir çabadan daha güç görünmektedir. Çocukluk ve yetişkinlik arasında kalan bir gelişim dönemini ifade eden ergen (adölesan) kavramı bile ancak 20. yüzyılın başında ABD’li psikolog G. Stanley Hall tarafından literatüre kazandırılmıştır. 1950’lerden itibaren ise Erikson’un psikososyal gelişim kuramı ve Havighurst’ın gelişim görevleri ile birlikte bu dönem kendine özgü nitelikleriyle diğer gelişim dönemlerinden belirgin şekilde ayrı değerlendirilmiştir. Yine de çocukluk, gençlik ve yetişkinlik arasındaki sınırın özellikle sosyokültürel değişimler nedeniyle bulanıklık göstermesi, gençlik edebiyatına ilişkin sınırları belirgin bir tanımın çizilmesinde önemli bir güçlük yaratmaktadır. Günümüzde yirmili yaşlardaki insanlarda evlilik ve aile kurma düşüncesinin ya da iş hayatı ve kariyerle ilgili planlamaların sürekli daha ileri yaşlara ertelenmesi gibi çeşitli sosyokültürel sonuçları olan değişimler sıklıkla görülmektedir (Jay, 2013: 30-32). Bu tarz değişimler ise adeta ergenlik ve yetişkinlik arasında bir ara form oluşmasına neden olmuştur. Gelişim dönemleriyle ilgili yaş sınırlarının bulanıklaşmasına yol açan bu tür değişimler edebiyata da yansımıştır. Bunun sonucunda örneğin genç ve yetişkin edebiyatları arasında konumlanan; cinsellik, kariyer tercihleri, üniversite hayatı, aileden uzakta ve bağımsız bir hayat kurma gibi konularla yetişkin edebiyatına daha yakın bir izlenim veren “yeni yetişkin (new adult) edebiyatı” terimi son yıllarda yaygınlaşmıştır.

Gençlik edebiyatının edebiyat dünyasındaki konumuna ve okur kitlesinin niteliğine ilişkin sorunlar Türkiye’deki edebiyat sahasında da varlığını sürdürmektedir. Yakın bir döneme kadar Türkiye’de çocuk edebiyatının gerekliliğinin sorgulandığı ve önemli edebiyatçılar tarafından bu gerekliliğin reddedildiği bir noktada bu, şaşırtıcı bir sorun değildir. Türk gençlik edebiyatının önemli

yazarlarından İpek Ongun (2014: 534) Türkiye’de yakın döneme kadar mahiyetinin ve okur kitlesinin niteliklerinin belirlenmesinde çocuk edebiyatına göre daha fazla güçlükler gösteren gençlik edebiyatının durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Yaş 17 isimli kitabımı yazdığım 1980’li yıllarda gençlik edebiyatı diye bir tür kesinlikle olamaz denirdi akademik çevrelerde. Yayınevimsen Yaş 17’yi iki yıl beklettikten sonra basabilmişti. Nedeni, çocuk desen çocuk değil, büyük desen büyük değil, bu kitabı hangi gruba dâhil edeceğimizi bilemiyoruz şeklinde açıklanıyordu.”

Bütün bu tartışmaların yanında yine de gençlik edebiyatı kapsamında değerlendirilecek gençlik kitaplarını ayırt etmede temel bir ölçütün varlığından söz edilebilir. Öznesi çocuk olmayan bir eserin çocuk edebiyatı kapsamında değerlendirilemeyeceği gibi gençlik edebiyatı bağlamında da kahramanların genç olması ya da gençlik hakkında bir şeyler anlatılması tek başına o eserin bir gençlik kitabı olmasına yetmez. Wadham ve Ostenson (2013: 3-4)’a göre kitaptaki olayların bir gencin bakış açısından anlatılması o eserin gençlik edebiyatı kapsamında değerlendirilebilmesi için en önemli ölçütlerdendir.

Literatürdeki çeşitli tartışmalar ve tanım çabalarından yola çıkarak gençlik edebiyatına ilişkin olarak ana hatlarıyla şunlar söylenebilir: Ergenlik döneminde olan gençlerin ilgisini çeken (genç okur kitlesi için yazılmış, genç okur kitlesi hedeflenerek tasarımı, yayımı ve pazarlanması yapılmış ya da genç okur kitlesi hedeflenerek yazılmasa bile onlar tarafından okunan) edebî ürünler gençlik edebiyatı kapsamında değerlendirilebilir. Bununla beraber bu tanımın kapsamına giren tüm kitaplara “gençlik kitabı” demek mümkün değildir. Bunun olması için kitapların en başta “genç bakış açısıyla” yazılmış olması gerekmektedir. Kitaplardaki bu bakış açısının anlaşılmasını sağlayan kuramsal temeller ise Erikson, Havighurst ve Kohlberg gibi psikologlar tarafından ortaya konulmuştur. Bütün bunların yanında gençlik edebiyatı eserlerinin hedeflediği okur kitlesinin yaş aralıklarının bireysel farklılıklar ve sosyokültürel değişimlerin getirdiği yeni bakış açıları nedeniyle esneyebileceği ve dinamik bir yapıda olduğu unutulmamalıdır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımına göre gerçekleştirilmiştir. Gençlik edebiyatının kavramsal çerçevesine ve

Distopik Romanların Gençlik Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

distopik romanların tanım, tarihçe ve edebî değerine ilişkin olarak ilgili literatür taranmış, daha sonra Türk gençlik edebiyatından iki örnek olarak seçilmiş *Kapiland'ın Kobayları* ve *Işın Çağı Çocukları* romanlarında bulunan distopik unsurlar doküman incelemesi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

1. Gençlik Edebiyatının ve Gençlik Kitaplarının Kısa

Tarihi

20. yüzyılda kendine özgü gelişim özellikleriyle belirgin şekilde çocuklar ve yetişkinlerden farklı bir kategori olarak düşünölmeye başlanan gençler, bu nitelikleri tanınmadan önce de şüphesiz çeşitli kitaplar okuyordu. *Oliver Twist*, *Monte Kristo Kontu*, *Küçük Kadınlar*, *Orman Kitabı*, *Büyük Umutlar*, *Tom Sawyer*, *Huckleberry Finn'in Serüvenleri*, *İsviçreli Robinsonlar*, *Dünyanın Merkezine Seyahat* gibi kitaplar 19. yüzyıldan itibaren genç okurlar arasında sıklıkla okunan eserlerdi. Bununla beraber bu tür klasikler aslında genç okurlar için kaleme alınmamıştı ve daha da önemlisi gençler henüz kendi seslerini bu kitaplarda duyamamışlardı (Kotkin, 2013: 3).

Gençlik edebiyatı eserleri Batı'da özellikle 70'li yıllarda gerçekçi kurmaca olarak önemli bir okur kitlesi edinmiştir. Bu tarihlerden önce ABD'de J. D. Salinger'in *Çavdar Tarlasında Çocuklar* (1951) ve İngiltere'de William Golding'in *Sineklerin Tanrısı* (1954) romanları hem yetişkin hem de genç okur kitlesi arasında önemli derecede okunan ve sevilen eserlerden olmuştur. Özellikle Salinger, kendisinden sonra gelişen gençlik edebiyatını ve yazarlarını derinden etkilemiştir. S. E. Hinton'ın henüz lise çağlarında kaleme aldığı *The Outsiders (Dışarıdakiler)* (1967) romanı ise gençlik kitaplarının ilk önemli modern örneği sayılabilir. ABD'de 1970'lerdeki gençlik edebiyatında önemli ölçüde gerçekçi ve sorun odaklı bir kurmacanın hâkimiyeti görölmektedir. Dönemin sosyal ve siyasi atmosferinden beslenen bir edebiyat olarak gençlerin karşılaştıkları ciddi sosyal sorunlar üzerinde durulmuştur. Türkiye'de *Bir Genç Kızın Uyuşturucu Günlüğü* adıyla yayımlanan ve anonim adla basılan *Go Ask Alice* (1971) uyuşturucu bağımlılığı sorununu ele alıyordu. Yine Robert Cormier'nin zorbalık konusunu ele aldığı *Çikolata Savaşı* (1974), Judy Blume'un yeni yeni cinsel kimliğini keşfeden ve dinsel bir arayış içinde olan bir genç kızın öyküsünü anlattığı *Orada Mısın Tanrım? Benim Margaret* (1970) yine bu yılların önemli eserlerindedir. Gençlik edebiyatında 90'lardan itibaren ise bu tür gerçek hayat sorunlarını ele alan eserlerin yerine spekülâtif

kurmacanın ön plana çıktığı görülmeye başlanmıştır. 2000'li yıllar ise *Alacakaranlık* (2005) ve *Açlık Oyunları* (2008) roman serilerinin bütün dünyada gençleri etkisi altına aldığı yıllar olmuştur.

Batı'daki bu tür gelişmelerin yanında Türk gençlik edebiyatında ise ancak 90'lı yıllardan itibaren önemli bir ivmelenme görülür. İpek Ongun'un *Bir Genç Kızın Gizli Defteri* (1991), Gülten Dayıoğlu'nun *Yeşil Kiraz* (1992, 1995), *Sekizinci Renk* (1997), *Mo'nun Gizemi* (1999), Gönül Özgül'ün *Lise Defterleri* (1995), Burçak Çerezcioğlu'nun günlüklerinden derlenen *Mavi Saçlı Kız* (1997) 90'lı yıllardan itibaren genç okur kitlesi arasında önemli okunma düzeyine ulaşmıştır. 2000'li yıllardan itibaren ise gençlik edebiyatına farklı isimler katkı yapmaya devam etmiştir. Türkiye'de Can Yayınları'nın *Can Gençlik*, Günışığı Kitaplığı'nın *On8 Kitap*, Tudem Yayın Grubu'nun *Delidolu*, Doğan Kitap'ın *Dex* gibi markaları, genç okur kitlesine yönelik ağırlıklı olarak çeviri kitaplar yayımlamaya başlamıştır. Öte yandan dünya çapında 40 milyondan fazla üyeye sahip sanal bir öykü anlatma topluluğu olan Wattpad'e Türkiye'deki genç yazar ve okur kitlesinin yoğun ilgi göstermesi de Türkiye'de gençlik edebiyatında yeni bir dalganın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kullanıcılarının çoğunluğunu genç kızların oluşturduğu bu toplulukta popüler öykülerin pek çoğunda gençler arasındaki sevgi ilişkileri önemli yer tutmaktadır (Çoban, 2015: 595). Son yıllarda ise çok okunan Wattpad fenomenlerinin kitaplarının yoğun bir şekilde basılı olarak yayımlanmaya başlandığı görülmektedir.

2. Distopik Romanların Nitelikleri ve Gençlik Edebiyatındaki Yeri

2000'li yılların başından itibaren Harry Potter serisinin önemli başarısıyla beraber fantastik ve doğaüstü olaylar içeren kitapların sayısı tüm dünyada artışa geçmiştir. Spekülatif kurmacanın bir alt kümesinde yer aldığı değerlendirilebilecek olan distopik romanlar da gençlik edebiyatı içinde 2000'li yıllardan sonra yaygınlaşmış ve kendisine büyük bir okur kitlesi edinmiştir. Genç okurun içinde yaşadığı toplumla olan ilişkisini metaforik olarak ele alan distopik romanlar, en ayırt edici özelliklerinden olan güçlü başkahramanlar aracılığıyla genç okurlara gerçek hayat sorunlarına ilişkin yeni ve alternatif bakış açıları sunan önemli edebî eserler haline gelmiştir.

Edebiyatta "ütopyanın karşıtı" olarak düşünülen ve "karşı ütopya", "anti ütopya", "ters ütopya" ya da "distopya" olarak adlandırılan türün tanımının daha açık anlaşılabilmesi için öncelikle ütopyanın ne olduğu üzerinde durulmalıdır. Edebiyatta ideal toplum

Distopik Romanların Gençlik Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

ve devleti tarif eden genel bir kavram (Quinn, 2006: 433) olarak düşünülen ütopya terimi ilk defa 1516'da İngiliz yazar ve hümanist Thomas More (1478-1535)'un *Utopia* adlı kitabında ortaya çıkmıştır. Kelime, Yunanca "hiçbir yer" ve "güzel yer" anlamına gelen iki farklı kelimedenden türetilmiştir. More'un ütopyasında özel mülkiyetin olmadığı, paranın kullanılmadığı, insanların günde altı saat çalıştığı ve bütün çocukların iyi bir eğitim aldığı hayali bir ada mevcuttur. Ütopya kelimesini Thomas More bulmasına rağmen, onun ortaya koyduğu bu türden ideal toplum düzeni arayışının kökeni çok daha eskilere dayanmaktadır. Buna benzer ideal toplum ve düzen arayışı denilince ilk akla gelen isimlerden birisi Yunan filozof Platon'dur. Onun *Devlet* (MÖ 380) adlı eserinde toplum üç kesime ayrılmıştır. Filozoflar, toplumun yöneticileri konumundadır. Bunun dışında koruyucular ve çalışanlar da ayrı birer sınıfı oluşturmaktadır. İdeal devlet, bu üç sınıfın uyumundan ortaya çıkmaktadır.

Ütopyaların ürettiği ideallere şüpheyile yaklaşan ve mükemmelliği amaçlayan bu tür sistemlerin kendi içinde barındırdığı çelişkilerin (örneğin aşırı eşitlikçi vurgunun bireyin kişiliğini yok etmesi ya da mükemmel kabul edilen sistemlerin insan iradesini görmezden gelmesi gibi) insanlığı tam aksi yönde bir felakete götürebileceğine inanan distopyalar ise 20. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bezel (2001:7)'e göre distopya "ütopyacı bir eğilim ve amaçlarla yola çıkıldığında ortaya çıkabilecek olumsuz ve baskıcı bir toplum düzenidir." Bu bakımdan her ütopya düşüncesinin içinde bir distopyanın içkin olarak bulunduğu düşünülebilir. Ütopyalar, pek çok yönden birey açısından ilk bakışta görünmeyen kısıtlamalar içerir ve bu kısıtlamaların daha sonra nelere yol açabileceğini görmezden gelen naif bir tutum takınır. "Ütopyanın temelinde *ceteris paribus* varsayımı yani kontrol fikri yatar; bazı şeylerin değiştirileceği, diğer şeylerinse kontrol altında değişmeden kalacağı varsayılır." (Akaş, 2012: 24). Şüphesiz değişim hayatın değişmeyen ilkesidir ve ütopyaların aksine distopyalar değişimin olacağına inanırlar. Bu değişim ise olumsuz yöndedir ve distopyalar toplumlara gelecek hakkında günümüzden birtakım uyarılarda bulunurlar.

Ütopyaların nasıl kolayca distopyaya evrilebileceği konusunda kurmaca alanından çıkıp tarihe göz atınca çeşitli örnekler görülebilir. Belli ölçüde ütopyik ideallere sahip olan devrimlerin gerçekleştikten sonra çeşitli distopik sonuçlar yaratması bu açıdan değerlendirilebilir. Daha iyi bir yönetim şekli, daha mutlu ve

müreffeh bir toplum vb. devrimlerin çeşitli motivasyon kaynakları olmuştur. Bununla beraber pek çok devrim hareketinin zamanla amaçladıkları yoldan çıkıp birer distopyaya evrildikleri görülmüştür. Alman oyun yazarı Georg Buchner'in "*Devrim, Saturn gibidir, kendi evlatlarını yer.*" sözü de bir bakıma devrimlerin bu tür distopik sonuçlarının yansımalarıdır. Yevgeny Zamyatin, *Biz* adlı distopik romanını başlangıçta desteklediği Rusya'daki Ekim Devrimi'nden sonraki süreçte yaşananların hayal kırıklığı içinde kaleme almıştır. Distopya yazarları, içinde buldukları çağın huzursuzluklarını gözlemleyip bunların yol açabileceği kötü sonuçları ya da felaketleri eserlerinde bir uyarı olarak kaleme almaktadır. Elbette bu uyarı, hangi çağda yaşanıldığına ve neyin huzursuzluk kaynağı olarak görüldüğüne göre ilginç örnekler de verebilir. Distopik nitelikte sayılabilecek ilk eserlerden birisi olan *A Sojourn in the City of Amalgamation* (1835) adlı romanda ırkçı bir yaklaşımla distopya olarak siyah ve beyaz ırktan insanların evlenerek çocuk sahibi olduğu bir dünya betimlenir.

Distopya edebiyatında Rus Devrimi'nin bir eleştirisi olan Yevgeny Zamyatin'in *Biz* (1921) adlı eseri daha sonraki geleneği de önemli ölçüde etkileyecek bir etki yaratmıştır. Yine 2. Dünya Savaşı'ndan önce Aldous Huxley'nin kaleme aldığı *Cesur Yeni Dünya* (1932) sanayi devriminin sonuçlarından yola çıkarak insanlık için karanlık bir tablo çiziyordu. 2. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım, Sovyetler Birliği'nin Batı dünyası üzerinde oluşturduğu siyasi korku iklimi, ABD'de McCarthyliğin özgürlükler üzerinde oluşturduğu baskı ile distopik romanlar tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. George Orwell'ın *1984*, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451*, Arthur Koestler'in *Gün Ortasında Karanlık* gibi kitapları bu bağlamda ele alınabilecek önemli eserlerdir. Bu kitapların okur kitlesi bakımından söylenmesi gereken ise bu tür distopik romanların aslında yetişkinlerin ilgisini çeken eserler olmasıydı. Genç okur kitlesine hitap eden ve onların sesinin duyulduğu distopik romanların ortaya çıkması daha geç bir dönemde görülmüştür. Genç okurlara yönelik daha önce bazı örnekler olmasına rağmen ilk önemli distopik roman olarak 1993'te yayımlanan Lois Lowry'nin *Seçilmiş Kişi (The Giver)* adlı kitabı anılabilir. Bununla beraber gençlik edebiyatı içinde değerlendirilebilecek distopik romanların patlama yaptığı süreç 21. yüzyılın başlangıcı olmuştur. Burada da tıpkı iki dünya savaşının yarattığı yıkımın, Büyük Buhran'ın, Nazilerin ya da Sovyetlerin tehditkâr gücünün ortaya çıkardığı karamsar yılların benzeri olan bir dönüm noktasından söz edilebilir. Günümüzde özellikle edebiyat ve

Distopik Romanların Gençlik Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

sinemada sevilen bir tür olan ABD menşeli distopik eserlerin yaygınlaşmasının öncesinde 11 Eylül saldırılarının yaşandığı görülmektedir (Ames, 2013). Distopyaların yeniden yoğun şekilde su yüzüne çıkmasını sağlayan ikinci bir toplumsal korku dalgasının genç okur kitlesine yönelik global ticari bir pazarlama hamlesiyle birleşmesi sonucunda 2000'li yıllardan sonra pek çok eser yayımlanmıştır. 21. yüzyılın başlangıcından itibaren yayımlanan ve Türkçeye de kazandırılan başlıca distopik gençlik romanları şunlardır: *Bağlantı (Feed)*, *Labirent (The Maze Runner)*, *Çirkinler (The Uglies)*, *Uyumsuz (Divergent)*, *Deliryum (Delirium)*, *Eşleşme (Matched)*, *Açlık Oyunları (The Hunger Games)*, *Sihirli Şehir (The City of Ember)*, *Iskarta (Unwind)*, *Beni Seç (The Selection)*.

Bütün bu romanlar arasında Amerikalı yazar Suzanne Collins (1962-) tarafından kaleme alınmış olan *Açlık Oyunları (The Hunger Games)* serisi (2008, 2009, 2010) gençlik edebiyatında bir dönüm noktası olmuştur. Seri, yayımlanmaya başladıktan sonra beş yıl içerisinde dünya çapında 50 milyondan fazla kopya satmış ve sinema uyarlamaları yapılmıştır. Ryan (2014: 5)'a göre, *Açlık Oyunları*'ndan önceki eğilim vampir veya kurt adam biçiminde canavar figürüne odaklanarak genç insanların kimlik mücadelesini yorumlamaya çalışmaktaydı. Artık distopik romanlarda olay örgüsü ve temalarıyla bireyin toplumdaki rolü üzerine eğilim başlamıştır. Öyle ki Miller (2010: 135), *Açlık Oyunları* serisinin gençlerin sosyal hayatının bir çeşit kâbus dolu alegorisi olduğunu ifade eder.

Bilim kurguyla yakın ilişkisi olan distopik romanların Türk edebiyatı içinde kendisine yer bulması ise oldukça geç bir döneme değin mümkün olmamıştır. Uğur (2012: 420), 1980'li yıllara kadar Türk edebiyatında bilim kurgu, fantezi, casus ve korku romanı gibi türlerin neredeyse hiç gelişmediğini belirtmektedir. Bu durumda genellikle zaman bakımından gelecekte konumlandığı için spekülatif kurmaca içinde kendine yer bulan distopik romanların da görece yeni bir zaman diliminde ortaya çıkması şaşırtıcı değildir.

3. Distopik Gençlik Romanlarında Temalar

Distopik romanların olay örgüsünde işlediği birtakım ortak unsurlardan söz etmek mümkündür. Bu unsurların en az birkaçı herhangi bir distopik romanda rahatlıkla gözlemlenebilir. Distopyalar genellikle yönetimin bir diktatör, oligarşi veya topluluğun kendisi tarafından totaliter bir anlayışla sürdürüldüğü gelecekte geçen öykülerde görülürler. Bu toplumda yaşayan kişiler var olan düzenin ortadan kalkmasıyla sonuçlanan bir olayın (savaş,

salgın hastalık, çevresel felaketler, teknolojik gelişmelerin kontrolden çıkması vb.) ardından oluşan yeni toplum düzenine ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Çoğu zaman yeni düzene hükmeden despotik güç, kendilerinin iyiliği adına olduğunu ileri sürdüğü sistematik bir sindirme politikası ve buna eşlik eden propaganda araçları ile insanları bu sahte mükemmel düzene uyum göstermeye zorlar. Bireyler, totaliter yönetim tarafından kalıcı bir gözetim / kontrol altındadır; özel hayat ve bireysel tercihler son derece sınırlı durumdadır. Hatta bazen bu gözetim fiziksel boyutu aşarak bireylerin zihin kontrolü bile amaçlanır. Roman kahramanları ise sisteme karşı şüpheli yaklaşırlar ve bir noktadan sonra bu yönetimin gerçek yüzünü fark ederek ona karşı mücadele ederler.

Newgard (2011: 20-26), 2001 yılından sonra yayımlanan ve gençlik edebiyatı içinde değerlendirilebilecek farklı distopik romanlarda yer alan beş ana temanın üzerinde durur. Bunlar; başkahramanın distopik dünyada yaşadığı her türlü zorluğa karşı direnme gücü, felaket sonrası zorluklara ve tehlikelere rağmen kahramanların hayatta kalma becerisi, kahramanların yaşadığı dünyada adil olmayan ve ona karşı savaşılan devlet kontrolü, günümüzde kabul edilmesi mümkün olmayan toplumsal uyum normları ile başkahraman ve diğer bir genç arasında yaşanan aşk olarak belirlenmiştir. Basu, Broad ve Hintz (2013: 5)'e göre gençlik edebiyatındaki distopyalar bir taraftan genç okura hem günümüz dünyasında insanlığın karşılaştığı sorunlar hakkında dersler verir hem de onlara günlük hayatlarında zevk veren bir kaçış imkânı sunar. Bu bakımdan distopyalar *dulce et utile* (eğlenceli ve faydalı) ilkesini genç okurlar için ideal bir şekilde sağlar. Kısacası distopik romanlar didaktik olmayan bir dille gençlerin günümüz sorunları (çevresel felaketler, yozlaşmış yönetimler, teknolojinin insan hayatına etkisi vb.) üzerine düşünmelerini sağlar.

Gençlik döneminin sürekli bir arayışı temsil etmesi ve her çeşit özgürlüğün yoğun şekilde talep edildiği bir çağ olması nedeniyle gençler çoğu zaman gerçek hayatlarında toplumun farklı araçlarla kendisini frenlemeye çalışan baskısını hissetmektedir. Bu nedenle genç okurun totaliter bir zihniyete karşı birey olma mücadelesi veren cesur roman kahramanlarıyla kendi arasında bir yakınlık ilişkisi kurması şaşırtıcı değildir.

4. Türk Gençlik Edebiyatındaki Romanlarda Distopik Unsurlar

Türk gençlik edebiyatında distopik bir evreni kendisine konu edinen kitapların birkaç örnek dışında görüldüğünü söylemek güçtür.

Distopik Romanların Gençlik Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

Bu durumun nedenleri pek çok yönden ele alınabilir. Kültürel, politik gerekçeler üzerinden yorumlamalar yapılabileceği gibi Türkiye’de gençlik edebiyatının mahiyetinin algılanmasıyla ilgili sorunların da (örneğin çocuk edebiyatının bir uzantısı olarak görülmesi) bu bağlamda düşünülmesi gerekmektedir. Bu bölümde Türk gençlik edebiyatından iki örnek olarak Miyase Sertbarut’un *Kapiland’ın Kobayları* ve Gülten Dayıoğlu’nun *Işın Çağı Çocukları* romanlarında yer alan distopik unsurlardan bahsedilmiştir.

Distopik unsurlar içeren eserlerin erken dönem örneklerinden olan Gülten Dayıoğlu’nun *Işın Çağı Çocukları* (1984) romanı pek çok distopik romanda olduğu gibi döneminin tedirgin edici gelişmelerinden etkilenmiştir. Romanın dil, anlatım ve biçim özellikleriyle hem çocukların hem de ergenliğin ilk yıllarındaki gençlerin ilgisini çekeceği söylenebilir. Kitap, aslında sonucu itibarıyla bir ütopya yaratma arzusunu işaret etse de ütopyaya giden yolda çeşitli distopik unsurlarla karşılaşılır. Gerek distopik gerekse ütopya olan durum romanda hazır olarak okura sunulmaz. Romanda ütopyaya nasıl ulaşıldığının yolculuğu anlatılırken distopik olayların da buna eşlik ettiği görülür. Romanın yazıldığı 80’li yıllar Çernobil felaketinin yaşandığı, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabete dayalı nükleer silahlanmanın tehlikeli boyutlara vardığı ve ABD’nin Sovyet tehdidine karşı Yıldız Savaşları Projesi’ni başlattığı yıllardır. İnsanlığı topyekûn bir yıkıma götürebilecek bu durumun yarattığı huzursuzluğun yansımaları romanda görülür:

“Özellikle büyüklerin de büyüğü iki koca başkan, konuyu iyiden iyiye dillerine dolamışlardı. İkisi de birbirlerine silahlanma yarışından vazgeçmeyi öneriyordu. Bu akıllıca öneriyi iki başkan da uygun buluyordu. Ama sıra birbirlerinin ülkesine yönelik nükleer silahları geri çekmeye gelince aslan kesiliyorlardı. Büyük başkanlardan biri ötekine “Can alıcı füzelerini önce sen geri çek” diye gürlüyordu. Ötekiyse “Olmaz!” diye kükrüyordu. “Ülkeme yönelttiğin ölüm aygıtları yerlerinde dururken bizim füzeleri ne demeye geri çekeceğim? Önce sen çek de adamlık sende kalsın.” Ve silahsızlanma toplantıları “Sen çek” “Hayır olmaz, önce sen çek” kavgalarıyla son buluyordu.” (Dayıoğlu, 2015: 29).

Nükleer felaketler ve bunlardan kaynaklı kıyamet sonrası (post apokaliptik) bir dünyada yaşananlar, distopik romanlarda önemli bir geleneği temsil etmektedir. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nin etkisiyle biçimlenen nükleer felaket senaryoları karanlık bir dünya tablosu çizerken yazarların önemli esin kaynaklarından olmuştur. İleri Görüşlüler Ülkesi lideri, romanın başında dünyanın yaşayacağı büyük felaketi öngörüp bütün insanlığın iyiliğini düşünen barışsever bir insandır. Nükleer felaket sonrasında ise diğer bütün dünya devletlerinin kendi ülkesinin uzay istasyonu olan Tarım Küresi'ne bağlılığını şantaj malzemesi olarak kullanarak diğer ülkeleri kendi yönetimi altına almaya çalışır.

“İleri Görüşlüler Ülkesi'nin ileri görüşlü başkanı da yeni bir dünya peşindeydi. Ama onun düşlediği dünya ötekilerden apayrıydı. Onca övgü, onca alkış ileri görüşlü başkanda garip tutkular oluşturmuştu. Doygu karşılığında insanları kendine tutsak etmeyi amaç edinmişti. Tek isteği, yeryüzünde görkemli bir dünya imparatorluğu oluşturmaktı. İmparatorluğun başına geçip dünyayı tek başına yönetmeyi düşlüyordu. Ama bu düşüncelerini henüz kimseye açmıyordu. İlk adımda yabancı ülkelerin can damarlarından biri olan yer altı kaynaklarına el koymuştu. Daha sonra koşullarını ağırlaştıracaktı.” (Dayıoğlu, 2015: 42).

Lord Acton'ın “Güç yozlaşır. Mutlak güç mutlaka yozlaşır.” ilkesi burada da kendini göstermiştir. Yönetim gücünü elinde tutanların totaliter bir anlayışla hüküm sürmeye çalışması distopik kurmacalarda görülen ortak temalardan bir tanesidir. Distopyalardaki felaket sonrası kurulan ve aslında bir yanılısamadan ibaret olan mükemmel bir yeni düzen oluşturma düşüncesi burada da filizlenmiştir. Bununla birlikte İleri Görüşlüler Ülkesi'nin liderinin bu fikri uygulamaya geçmez ve olay örgüsünün totaliter bir lider önderliğindeki karanlık dünya tablosuyla bir anti-ütopyaya dönüşümü sağlanmaz. Distopik eserlerde devlet yönetimi ve güç erkiyle ilişkili betimlenen olaylar genç okurun siyaset felsefesi konuları üzerinde çeşitli fikirler oluşturmasına yardımcı olur. Bununla beraber *Işın Çağı Çocukları* romanı, distopik unsurların üzerinde ısrarlı bir şekilde durmaz. Örneğin, İleri Görüşlüler Ülkesi liderinin kendisini totaliter bir lider olmaya sürükleyen motivasyon

Distopik Romanların Gençlik Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

kaynakları ve bu karanlık düşüncelerinden daha sonra nasıl sıyrıldığı derinlemesine ortaya konulmaz.

Miyase Sertbarut'un *Kapiland'ın Kobayları* (2006) romanında da birtakım distopik unsurlar göze çarpmaktadır. Kitapta, aslında bir devlet olmasına rağmen bir çeşit *megacorp* gibi çalışan Kapiland devleti, ürettiği anti-row şurubuyla beraber Türkiye'deki gençlerin zihnini esaret altına almakta ve onları sürekli tüketime zorlamaktadır. Bir grup 9. sınıf öğrencisi de bu kötü niyeti fark ederek bununla mücadeleye girişmektedir. Distopyalarda fiziksel bir gözetim ve kontrol ağının ötesinde insanların zihninin kontrol altına alınmaya çalışılması sıklıkla görülen bir temadır. *Otomatik Portakal*'da Ludovico Tekniği, *Cesur Yeni Dünya*'da soma adı verilen ilaç ve hipnopedya tekniği, 1984'te Yenikonuş dilinin ilkeleri distopyalarda insanların zihninin kontrol altına alınması çabaları bağlamında ele alınabilir. Distopik gençlik romanlarında da benzer şekilde zihin kontrolü çabaları görülmektedir. Gençler üzerinde zihin kontrolü sağlamaya çalışmak kimliğiyle ilgili arayışlar içinde olan ve çevresini sorgulayan gencin toplum tarafından beklenildiği şekilde düşünüp davranmaya zorlanmasına yönelik bir metafor olarak görülebilir. Gençlik döneminde kişilik olarak bağımsızlığının peşinde olan gençler aile, okul veya diğer toplumsal aygıtlarla düzene uymaya zorlanır ve gençlerin özgürlükleri ellerinden alınmaya çalışılır (Jones, 2012).

Yine distopik romanlarda yer alan bireylerin gözetim altında tutulması, sistem lehine yoğun propaganda faaliyetleri ve bireyleri toplumsal uyuma zorlama temalarına da romanda rastlanmaktadır:

"Bu ilaç mutlaka içilecek, arkadaşlarınızdan içmeyen olursa hemen bize haber vereceksiniz. Bu ispiyonculuk değildir gençler. Çünkü ilaç içmeyenin yaratacağı şiddetten ve kötü sonuçlardan sizler de sorumlusunuz." (Sertbarut, 2016: 21).

"Bu (şurubun içilmemesi), gerçekten de gizlenmesi gereken bir durumdu. Çünkü içilmesi zorunlu tutulmuştu. "Toplumun genel sağlığı ve güvenliği için..." demişti yetkililer televizyonda. Okullardaki şurup listeleri dikkatle tutuluyor, kimin ne zaman aldığı, tarih olarak mutlaka yazılıyor; boşalmış şişeyi erken ya da geç getirenler sorgulanıyordu Sağlık Bakanlığının görevlendirdiği

doktor tarafından. [...] Televizyonda da program aralarında gümbür gümbür bir müzikle giriş yapılıyor, etkileyici tok bir erkek sesi biraz da tehdit edercesine soruyordu: Bugün şurubunu içtin mi?" (Sertbarut, 2016: 53).

Distopik romanların zihin kontrolü, sistem lehine yoğun propaganda faaliyetleri ve bireyselliğin ortadan kaldırılışı temalarına yer vermesine rağmen eser, tam anlamıyla distopik bir roman sayılmaz. Kitapta Kapiland devleti bireyler üzerinde doğrudan denetim ve gözetim mekanizması kuran zorba bir ülke görünümünde değildir. Daha çok casusları, lobi faaliyetleri ve reklam gücüyle diğer ülkeler üzerinde etkili olmaya çalışan gizli ajandaya sahip şeytani bir şirketi andırmaktadır. Bu devletin hedefindeki ve romandaki olayların yaşandığı Türkiye’de ise -Kapiland’ın pek kimsenin farkında olmadığı bu tür faaliyetleri dışında- her şey normal görünmektedir. Romanda distopyalarda görülen totaliter yönetimin hâkimi rolünü ise açık bir şekilde aileler üstlenmektedir. Aileler, sorgulamadan kurallara uyan ve kendi isteklerini itiraz etmeden yerine getiren çocuklarından dolayı mutluluk duymaktadır. Bu bakımdan distopik olan bir noktada genç okurlar için metafor olmaktan çıkarak gerçeklik düzlemine geçmektedir.

"Anne babalar bu gelişmelerden hoşnuttular. Çocukları anti-row içmeye başladıktan sonra eve zamanında gelmeye başlamıştı. Yemek saatinde oldukça iştahlı görünüyorlardı. Yemekten sonra da anne babaları hangi televizyon kanalını, hangi programı izliyorlarsa tartışmadan o programı izliyorlardı." (Sertbarut, 2016: 35).

Bir tüketim toplumu eleştirisi olarak okunabilecek *Kapiland’ın Kobayları* romanında toplumsal kurumların (okul, aile vb.) gençleri kontrol altına almak için gösterdiği temel gerekçe gençlerdeki şiddet eğilimidir. Gençlerin kimliklerini inşa sürecinde yaşadıkları arayışın tedirgin ediciliğine oldukça genel bir şiddet eğilimi etiketi vurulmuş ve gençleri dizginlemek için fırsat kollayan toplumsal kurumlar isteyerek bu durumu kabullenmiş ya da farkında olmadan Kapiland devletinin tuzağına düşmüştür.

Sonuç

Distopik Romanların Gençlik Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

Çocuk edebiyatı eserlerinin niteliğini etkileyen en önemli sorunlardan birisinin çocuğa parmak sallayan ham bir didaktizm olması gibi gençlik edebiyatı dairesindeki eserler için de en önemli zayıflıklardan birisi, gençlerin sorunları ve arayışları ele alınırken onlara ne yapmaları gerektiği konusunda açıkça sınırlar çizen bir öğretmen ya da ebeveyn rolünde yaklaşılmasıdır. Kendisi üzerinde kitaplar aracılığıyla kontrol mekanizması oluşturmaya çalışan fazladan bir unsur, genç okurlar için muhtemelen rahatsız edici bir durum yaratmaktadır. Bu bağlamda distopik romanları genç okur gözünde değerli kılan en önemli özelliklerden birisi, bu tür sınırlandırmalara başvurmadan bağımsız ve güçlü bir başkahramanın yetişkinlerin fark etmediği ya da görmezden geldiği yerleşik düzenin çarpık kurumlarını sorgulaması ve bunları değiştirmeye kalkışmasıdır.

Türk gençlik edebiyatında distopya unsurlarının bulunduğu - henüz çok fazla olmasa da- çeşitli kitaplar mevcuttur. Distopik gençlik romanlarının Türk gençlik edebiyatı içerisinde yaygın şekilde ortaya çıkmamasının nedenleri ayrıca bir araştırmanın konusu olarak görülebilir. Araştırmada incelenen kitaplar distopik unsurlar barındırsa da yarattıkları kurmaca dünya tam olarak bir distopyayı yansıtmaz. *Kapiland'ın Kobayları*'nda zihin kontrolü, toplumsal düzene uyum, sürekli gözetim ve propaganda faaliyeti, *Işın Çağı Çocukları*'nda dünyanın yok oluşu ve yeni bir dünya düzeninde gücü elinde bulunduran liderin totaliter bir tavra bürünmesi temaları göze çarpmaktadır. Bu temalar distopya edebiyatında yaygın bir şekilde kendisine yer bulmaktadır. Bu bakımdan genç okurun hem siyaset felsefesinin çeşitli kavramlarına dair yeni bakış açıları edinmesine hem de gençlik döneminde karşılaşılan sosyal hayatın zorluklarına ilişkin yeni ve alternatif çözümler üretmesine yardımcı olur.

KAYNAKLAR

AKAŞ, CEM (2012), "Beklenmedik Bir Şey Olacak Beklentisi", *Notos*, S: 36, ss. 24.

AMES, MELISSA A. (2013), "Engaging Apolitical Adolescents: Analyzing the Popularity and Educational Potential of Dystopian Literature Post-9/11", *The High School Journal*, S: 97 (1), ss. 3-20.

BASU, BALAKA, BROAD, KATHERINE R ve HINTZ, CARRIE (2013), *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults: Brave New Teenagers*, Routledge, New York and London.

BEAN, THOMAS W. ve MONI, KAREN (2003), "Developing Students' Critical Literacy: Exploring Identity Construction in Young Adult Fiction", *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, S: 46 (8), ss. 638-648.

BEZEL, NAIL (2001), *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)*, 2. Baskı, Güldiken Yayınları, Ankara.

CART, MICHAEL (2008), "The Value of Young Adult Literature". <http://www.ala.org/yalsa/guidelines/whitepapers/yalit> (11.10.2016)

CART, MICHAEL (2010), *Young Adult Literature from Romance to Realism*, American Library Association, Chicago.

ÇOBAN, OSMAN (2015), "Yoksa Sen Daha Okumadın mı? Bir Online Okuma Platformu Olarak Wattpad ve Sanal Dünyanın Gençlerinde Sanal Okuma Kültürü", (ed.) Tacettin Şimşek ve Bican Veysel Yıldız, *II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çocuk ve Gençlik Yazarları Birliği.

DAYIOĞLU, GÜLTEN (2015), *Işın Çağı Çocukları*, 39. Basım, Altın Kitaplar, İstanbul.

DİLİDÜZGÜN, SELAHATTİN (1996), *Çağdaş Çocuk Yazını*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

JAY, MEG (2013), *Hayatımızı Şekillendiren On Yıl: Yirmili Yaşlar neden önemlidir ve o yıllarınızı şimdi nasıl değerlendirebilirsiniz?* (çev.) Zeynep Ünal, Hyperion Kitap, İstanbul.

JONES, PATRICK (2012), "Mind Games: Mind Control in YA Literature", *The ALAN Review*, S: 39 (2), ss. 13-18.

KOTKIN, NANCY (2013), "Evolution & Current State of YA Publishing", <https://clippings.me/users/nancykotkin> (10.10.2016).

MILLER, LAURA (2010), "Fresh Hell: What's Behind the Boom in Dystopian Fiction for Young Readers?", <http://www.newyorker.com/magazine/2010/06/14/fresh-hell-2> (10.10.2016).

NEWGARD, LISA (2011), "*Life of Chaos, Life of Hope: Dystopian Literature for Young Adults*", Graduate Research Papers, Paper 15, <http://scholarworks.uni.edu/grp/15> (10.10.2016).

NILSEN, ALLEN PACE ve DONELSON, KENNETH L. (2009), *Literature for Today's Young Adults*, Pearson, Boston.

ONGUN, İPEK (2014), "Gençlik Yazını Hakkında Düşünceler", *Türk Dili Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, Ankara.

QUINN, EDWARD (2006), *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*, 2nd Ed. , Facts on File, New York.

Distopik Romanların Gençlik Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme

RYAN, DEVIN (2014), *Emerging Themes in Dystopian Literature: The Development of an Undergraduate Course*, Honors Theses, Paper 2466, http://scholarworks.wmich.edu/honors_theses/2466 (11.10.2016).

SERTBARUT, MİYASE (2016), *Kapiland'ın Kobayları*, Tudem, Ankara.

UĞUR, VELİ (2012), "1980 Sonrası Türkiye'de Popüler Roman", *Prof. Dr. Mine Mengi adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

WADHAM, RACHEL L. ve OSTENSON JONATHAN W. (2013), *Integrating Young Adult Literature through the Common Core Standards*, Libraries Unlimited, California.

